

УДК [343.3/7:355.012](477)

КВАЛІФІКУЮЧІ Й ОСОБЛИВО КВАЛІФІКУЮЧІ ОЗНАКИ ЗЛОЧИННОГО ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ПОВОДЖЕННЯ ЗІ ЗБРОЄЮ, А ТАКОЖ ІЗ РЕЧОВИНАМИ І ПРЕДМЕТАМИ, ЩО СТАНОВЛЯТЬ ПІДВИЩЕНУ НЕБЕЗПЕКУ ДЛЯ ОТОЧЕННЯ (СТАТТЯ 414 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)

Кулькіна Я.С., ад'юнкт
відділу організації освітньо-наукової підготовки
Харківський національний університет внутрішніх справ

Стаття присвячена з'ясуванню змісту й характерних рис кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак злочинного порушення правил поведження зі зброєю, а також із речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення.

Ключові слова: кваліфікуючі ознаки, особливо кваліфікуючі ознаки, склад злочину, диференціація злочинів, порушення правил поведження зі зброєю та іншими речовинами і предметами.

Стаття посвящена выяснению содержания и характерных черт квалифицирующих и особенно квалифицирующих признаков преступного нарушения правил обращения с оружием, а также с веществами и предметами, представляющими повышенную опасность для окружения.

Ключевые слова: квалифицирующие признаки, особенно квалифицирующие признаки, состав преступления, дифференциация преступлений, нарушение правил обращения с оружием и другими веществами и предметами.

Kulkina Ya.S. QUALIFYING AND ESPECIALLY QUALIFYING ATTRIBUTES OF CRIMINAL VIOLATIONS OF THE RULES OF WEAPON HANDLING AND ALSO WITH SUBSTANCES AND SUBJECTS WHICH MAKE THE INCREASED DANGER TO ENVIRONMENT (ART. 414 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE)

The article is devoted to clarifying the content and characteristics of qualifying and especially qualifying attributes of criminal violations of the rules of weapon handling and also with substances and subjects which make the increased danger to environment.

Key words: qualifying attributes, especially qualifying attributes, corpus delicti, differentiation of crimes, violation of the rules of weapon handling and other substances and objects.

Постановка проблеми. Притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності можливе лише на підставі й у межах кримінального законодавства. Однією з найважливіших умов призначення справедливого покарання за вчинення злочину є диференціація кримінальної відповідальності шляхом закріплення в кримінальному законі кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак. За наявності цих ознак зростає ступінь суспільної небезпеки злочинного діяння, а для особи, яка його вчинила, має передбачатись більш суворе покарання, ніж за вчинення основного складу злочину. Ефективність норм військово-кримінального законодавства безпосередньо залежить від того, чи правильно використано такий потужний засіб диференціації кримінальної відповідальності, як кваліфікуючі ознаки, чи правильно встановлено відповідність між суспільною небезпекою, тяжкістю злочину та покаранням, що може бути призначене за його вчинення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі кваліфікуючих ознак складу злочину приділялось недостатньо уваги в навчальній і науковій літературі. Лише окремі науковці в працях приділяли їй належну увагу. Це, зокрема, А.В. Барков, Л.Л. Кругліков, А.В. Васильєвський, В.Н. Савінов, В.В. Карлов. Однією з перших комплексних робіт, присвячених цій проблемі, стало дисертаційне дослідження Т.О. Леснієвської-Костаревої. Також окремі аспекти питання кваліфікуючих ознак роз-

глядали в працях Ю.В. Баулін, М.І. Бажанов, В.К. Грищук, Л.П. Брич, Н.О. Гуторова, О.О. Дудоров, О.К. Марін, В.О. Навроцький, І.М. Даньшин, М.І. Хавронюк та інші.

Постановка завдання. На жаль, в більшості досліджень питання кваліфікуючих ознак, як правило, має поверховий характер, а особливо щодо кваліфікуючих ознак злочинного порушення правил поведження зі зброєю, а також із речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення. Саме тому існує необхідність з'ясувати зміст цих ознак, сформулювати їх характерні риси та визначити відповідне поняття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перед тим, як перейти до визначення кваліфікуючих ознак злочину, є доцільним надати визначення такого поняття, як «склад злочину».

Вивчення праць спеціалістів у галузі кваліфікації злочинів показало переважну єдність поглядів стосовно структури складу злочину та його змісту. У найбільш загальному вигляді склад злочину – це сукупність установлених у кримінальному законі юридичних ознак (об'єктивних і суб'єктивних), що визначають учинене суспільно небезпечне діяння як злочинне [1, с. 85].

У науці кримінального права за ступенем суспільної небезпечності (тяжкості) складу злочинів традиційно поділяють на такі види: 1) прості (іноді їх називають «основні») складу злочину – вони містять основні ознаки злочи-

ну й не містять пом'якшуючих чи обтяжуючих (кваліфікуючих) обставин; 2) склади з обставинами, що пом'якшують відповідальність (так звані привілейовані склади), які характеризуються обставинами, що значною мірою знижують суспільну небезпечність і караність цього виду злочину; 3) склади з обставинами, що посилюють кримінальну відповідальність (так звані склади з кваліфікуючими ознаками); 4) склади з особливо обтяжуючими (особливо кваліфікуючими) обставинами, тобто такими, що надають злочину особливу суспільну небезпечність [1, с. 92].

Стосовно злочинного порушення правил поведінки зі зброєю, а також з іншими речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення, проаналізувавши ст. 414 КК України, можемо відмітити наявність у ній тільки кваліфікуючих ознак, тобто за допомогою вказаних там ознак відповідальність може бути лише посилена й, відповідно, привілеюючі ознаки відсутні.

Варто також констатувати, що ст. 414 КК України, яка складається з трьох частин, містить такі склади злочинів, як основний, кваліфікований та особливо кваліфікований.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 414 КК України чинної редакції, ознаками основного (простого) складу злочинного порушення правил поведінки зі зброєю, а також із речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення, є таке: «Порушення правил поведінки зі зброєю, а також із боєприпасами, вибуховими, іншими речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення, а так само з радіоактивними матеріалами, якщо це заподіяло потерпілому тілесні ушкодження або створило небезпеку для довкілля». До звичайних кваліфікуючих ознак, згідно з ч. 2 ст. 414 КК України, зараховано те саме діяння, що заподіяло тілесні ушкодження кільком особам (двом або більше), а також смерть одній людині. До особливо кваліфікуючих ознак, відповідно до ч. 3 ст. 414 КК України, зараховано загибель кількох осіб (смерть двох чи більше людей), а також інші тяжкі наслідки (екологічне забруднення значної території, загибель фауни і флори на певній території, велика матеріальна шкода фізичній чи юридичній особі тощо).

Досить цікавою є думка А.Н. Трайніна, який вважає, що немає сенсу говорити про єдиний склад злочину, який розпадається на низку видів (простий, кваліфікований, особливо кваліфікований). На його думку, існує три самостійні склади, оскільки ознаки, які їх характеризують, різні [2, с. 313]. Із цією точкою зору важко погодитись, адже ознаки кваліфікованого складу злочину доповнюють і розвивають ознаки основного складу, і навіть у випадку, якщо кваліфіковані ознаки виключаються, діяння все одно залишається злочинним.

Серед науковців не існує єдиного погляду щодо визначення поняття кваліфікуючих ознак. Л.Л. Кругліков та А.В. Васильєвський у праці зазначають, що кваліфікуючими є ознаки складу злочину, які свідчать про різко підвищену (порівняно з відображеною за допомогою ознак основного складу) суспільну

небезпечність діяння (та особи, що вчинила це діяння) [3, с. 174].

В.О. Навроцький указує, що кваліфікуючі ознаки – це додаткові ознаки складу злочину, які підвищують ступінь суспільної небезпечності злочину [4, с. 305].

Т.О. Леснієвські-Костарева в праці визначає кваліфікуючі ознаки як передбачені в законі характерні для частини злочинів відповідного виду суттєві обставини, що відображають типовий, значно змінений порівняно з основним складом злочину ступінь суспільної небезпечності скоєного й особи винного та впливають на законодавчу оцінку (кваліфікацію) вчиненого та міру відповідальності [5, с. 231].

Поряд із поняттям «кваліфікуючі ознаки» існує поняття обставин, що обтяжують покарання. Перелік цих обставин закріплений у ст. 67 КК України. Майже всі вони сформульовані за допомогою юридичних термінів, що використовуються й під час визначення кваліфікуючих ознак, тому за змістом подібні. Досить часто їх ототожнюють, тому що й кваліфікуючі ознаки, й обставини, що обтяжують покарання, підвищують суспільну небезпеку вчиненого та особи злочинця. Однак, на відміну від кваліфікуючих ознак, які є засобом диференціації кримінальної відповідальності й покарання, обтяжуючі обставини, які вказані в ст. 67 КК України, не впливають на кваліфікацію вчиненого, хоча й посилюють покарання.

Загальновідомо, що елементами складу злочину є об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона. Спираючись на це, більшість авторів кваліфікуючі ознаки поділяють на:

- 1) ті, що належать до об'єкта злочину;
- 2) ті, що належать до об'єктивної сторони злочину;
- 3) ті, що належать до суб'єкта злочину;
- 4) ті, що належать до суб'єктивної сторони злочину.

Кваліфікуючі ознаки, передбачені в ст. 414 КК України, належать до тих, що належать до об'єктивної сторони злочину. Розглянемо їх більш детально.

Частина 1 ст. 414 КК України передбачає заподіяння потерпілому через необережність тілесних ушкоджень будь-якого ступеня тяжкості (легких, середньої тяжкості й тяжких), а також створення небезпеки для довкілля. Варто зауважити, що додаткова кваліфікація за статтями про злочини проти здоров'я особи і проти довкілля не потребується.

Теорія і практика визначають тілесне ушкодження як протиправне заподіяння шкоди здоров'ю іншої людини, що виражається в порушенні анатомічної цілісності чи фізіологічної функції органів і тканин тіла людини [6, с. 55].

Згідно з п. 1.2 Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджених Наказом Міністерства охорони здоров'я від 17 січня 1995 року, з медичного погляду, тілесні ушкодження – це порушення анатомічної цілісності тканин, органів і їх функцій, що виникає як наслідок дії одного чи кількох зовнішніх ушкоджуючих

факторів – фізичних, хімічних, біологічних, психічних [7].

При цьому тілесні ушкодження мають бути спричинені лише однією людиною, якою може бути як військовослужбовець, так і будь-яка інша цивільна особа.

Як зазначалось вище, наслідком злочину за ч. 1 ст. 414 КК України є також створення небезпеки для довкілля.

Довкілля – навколишнє природне середовище, що оточує людину і створює умови для її життя [8, с. 6]. Право людини на безпечне довкілля належить до природних, невід'ємних прав людини. Згідно зі ст. 13 Конституції України (далі – КУ), «земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності українського народу». Стаття 66 КУ зобов'язує кожного громадянина не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки. Охорона довкілля є однією з найважливіших функцій держави [9].

Видається обґрунтованим, що в зміст поняття «створення небезпеки для довкілля» необхідно включати потенційне забруднення, отруєння або зараження об'єктів довкілля. Вирішувати ж питання про їх можливу істотність, як справедливо відмічається в юридичній літературі, необхідно виходячи з масштабів ураження навколишнього природного середовища, його стійкості, наявності передумов для усунення заподіяної шкоди та інших критеріїв [10, с. 221].

Під створенням небезпеки для довкілля завжди мається на увазі реальна можливість настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді забруднення або псування земель, забруднення атмосферного повітря, забруднення моря, знищення або пошкодження лісових масивів, порушення законодавства про захист рослинного і тваринного світу тощо.

З'ясування питання про те, реально створена небезпека діями винної особи чи ні, віддається на розсуд суду. А встановити чіткі критерії оцінювання реальності створення небезпеки для охоронюваних законом інтересів досить складно або взагалі неможливо.

Частина 2 ст. 414 КК України передбачає такі кваліфікаційні ознаки: 1) заподіяння тілесних ушкоджень кільком особам; 2) смерть потерпілого.

Під заподіянням тілесних ушкоджень кільком особам унаслідок порушення правил поведінки зі зброєю, а також із речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення, мається на увазі спричинення тілесних ушкоджень будь-якого ступеня тяжкості (легких, середньої тяжкості й тяжких) двом або більше особам.

За цією ж частиною кваліфікуються порушення правил поведінки зі зброєю, а також із речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення, якщо наслідком була смерть однієї людини.

Людина вважається померлою з моменту, коли встановлена смерть її мозку. У розд. 1 п. 1 Діагностичних критеріїв смерті мозку та

процедури констатації моменту смерті людини, затверджених Наказом Міністерства охорони здоров'я від 23.09.2013 № 821, зазначено, що смерть мозку – це повне та незворотне припинення всіх його функцій, які реєструються при серці, що працює, та примусовій вентиляції легенів [11].

Від незворотної смерті варто відрізнити клінічну смерть, коли життєздатність організму протягом певного часу (в середньому близько 6–8 хвилин) зберігається й при належному наданні медичної допомоги людину, що перебуває в такому стані, можна повернути до життя [12, с. 272].

І, нарешті, особливо кваліфікуючими ознаками злочинного порушення правил поведінки зі зброєю, а також із речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення, є такі: 1) спричинення загибелі кількох осіб; 2) інші тяжкі наслідки. У цих випадках діяння буде кваліфікуватися за ч. 3 ст. 414 КК України.

Під загибеллю кількох осіб розуміється смерть двох або більше людей. Що ж стосується «інших тяжких наслідків», то це поняття є оцінним. Питання про зарахування наслідків до тяжких вирішується судом у кожному окремому випадку з урахуванням конкретних обставин справи.

Порушення правил поведінки зі зброєю, а також із речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення, є посяганням на військовий правопорядок, тому й спричинення «інших тяжких наслідків» є проявом шкоди саме військовому правопорядку. С.І. Дячук під «іншими тяжкими наслідками» в ч. 3 ст. 414 КК України розуміє зрив виконання бойового завдання, зрив заходів, спрямованих на забезпечення постійної боєготовності військової частини, корабля, підрозділу; знищення або пошкодження бойової техніки; спричинення значної матеріальної шкоди, зараження отруйними речовинами значних ділянок землі, водойм і повітря тощо [8, 543].

На зміст поняття «інші тяжкі наслідки» можуть впливати місце, час, спосіб та інші обставини порушення правил поведінки зі зброєю чи іншими предметами (наприклад, учинення його у військовий час або в бойовій обстановці тощо). При цьому такий висновок повинен бути обґрунтованим і базуватися не на суб'єктивних враженнях, а на конкретних і доведених обставинах.

Висновки з проведеного дослідження. Проаналізувавши кваліфікуючі ознаки злочинного порушення правил поведінки зі зброєю, а також з іншими речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення, можна виділити їх основні характерні риси: 1) вони вказують на підвищений ступінь суспільної небезпечності злочину й особи (в нашому випадку військовослужбовця), яка цей злочин учинила; 2) вони посилюють покарання; 3) у сукупності з ознаками основного (простого) складу злочину вони утворюють більш небезпечні – кваліфіковані – складі злочину.

Також доцільно було б запропонувати внесення певних змін до ст. 414 КК України й

доповнити її примітками, в яких би розкривався зміст такої кваліфікуючої ознаки, як «інші тяжкі наслідки», а також уточнювалося б, що саме мається на увазі під «створенням небезпеки для довкілля». Це б сприяло усуненню термінологічних проблем, які можуть виникнути під час тлумачення цих понять.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальне право України: заг. част.: підр. / за ред. проф. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Харків: Право, 2010. 456 с.
2. Трайнин А.Н. Общее учение о составе преступления. Москва: Госюриздат, 1957. 363 с.
3. Кругликов Л.Л., Васильевский А.В. Дифференциация ответственности в уголовном праве. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002. 300 с.
4. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 704 с.
5. Лесниевски-Костарева Т.А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика. Москва: НОРМА, 2000. 400 с.
6. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. Харків: Право, 2013. Т. 2. 1040 с.
7. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затв. Наказом МОЗ України від 17 січня 1995 р. № 6. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95>.
8. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, С.В. Фесенка. Київ: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2009. Т. 2. 624 с.
9. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
10. Локтіонова В.В. Створення небезпеки заподіяння фізичної та екологічної шкоди у злочинах проти довкілля. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». 2013 № 5. С. 219–223.
11. Діагностичні критерії смерті мозку та процедура констатації моменту смерті людини: затв. Наказом МОЗ України від 23 вересня 2009 р. № 821. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1757-13>.
12. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. Київ: Юридична думка, 2010. 1288 с.